

HUBERT SCHMIDT – PROFILUL UNUI SAVANT IMPLICAT ÎN CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN ROMÂNIA

Nicolae Ursulescu

Numele lui Hubert Schmidt (1864-1933) este legat, în istoria arheologiei din România, în primul rând de cercetările pe care acesta le-a întreprins în celebra așezare de la Cucuteni (jud. Iași) și, mai ales, de exemplara monografie pe care savantul german a publicat-o despre rezultatele acestor săpături¹, contribuind astfel la introducerea definitivă a acestei remarcabile civilizații în patrimoniul Preistoriei universale. În rest, la noi se știu puține lucruri despre el, despre personalitatea sa științifică. Singurele referințe ceva mai ample despre viața lui se găsesc într-un studiu dedicat istoricului cercetărilor de la Cucuteni². Dar, fără cunoașterea datelor esențiale despre activitatea și opera savantului german este greu de înțeles impactul pe care această lucrare l-a avut și îl are încă în domeniul studierii complexului cultural Cucuteni-Tripolie, ca și asupra studiilor referitoare la fenomenul ceramicilor pictate din chalcolithicul Europei și al Asiei Anterioare.

De aceea, după trei sferturi de veac de la apariția monografiei despre Cucuteni, dar și de la trecerea în neființă a autorului ei, dorim să înlăturăm această lacună din istoriografia noastră, schițând câteva repere din viața și opera marelui arheolog german.

Hubert Schmidt s-a născut la 6 august 1864, la Laurahütte³ (astăzi orașul Siemianowice Śląskie, la nord de Katowice, în voievodatul Sileziei Superioare, Polonia), ca fiu al unui inspector minier. După moartea tatălui, s-a mutat, împreună cu mama, la Breslau (azi Wrocław, în Polonia), unde a făcut studiile liceale, susținând bacalaureatul în 1883. Și-a început studiile universitare la Breslau, studiind filologia clasică, istoria și arheologia, dar în toamna lui 1884 s-a

¹ H. Schmidt, **Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalter Keramik von der Steinkupferzeit bis in die vollentwickelte Bronzezeit**, Verlag Walter de Gruyter, Berlin und Leipzig, 1932.

² L. Nastasă, **Unele date în legătură cu istoricul descoperirilor de la Cucuteni**, în *AMM*, V-VI, 1983-1984, p. 514-516.

³ Reperele biografice au fost preluate, în principal, după cele două evocări apărute cu ocazia morții sale: H. Seger, **Hubert Schmidt (Nachruf)**, în *PZ*, 23, 1932, p. 375-377; Walter Matthes, **Hubert Schmidt und sein letztes Werk. Ein Nachruf für einen oberschlesischen Gelehrten** [Hubert Schmidt și ultima sa operă. Un necrolog pentru un savant din Silezia Superioară], extras din publicația lunară *Der Oberschlesier*, Mai 1933, p. 1-5.

mutat la Universitatea din Berlin și, în final, a terminat, în 1890, la Halle, cu o disertație despre aspecte arheologice în poemele lui Hesiod⁴.

În decembrie 1891 a intrat, ca debutant, în serviciul Muzeelor de Stat din Berlin. Beneficiind de o bursă a Institutului Arheologic German, a vizitat, în anii 1893-1894, Italia și Grecia. La Atena, l-a cunoscut pe marele arheolog Wilhelm Dörpfeld (1853-1940), cel care fusese chemat de Heinrich Schliemann (1822-1890) să conducă, din punct de vedere științific, săpăturile de la Troia⁵. Dörpfeld l-a invitat pe H. Schmidt să participe, ca arheolog, la săpătura finală de la Troia (1894). Participarea la cercetările din celebra cetate l-a determinat definitiv pe H. Schmidt să se dedice arheologiei⁶.

Apreciindu-i în mod deosebit spiritul sistematic și abnegația în cercetare, Dörpfeld i-a încredințat sistematizarea imensei colecții rămasă de la Schliemann – operațiune extrem de dificilă, în care alții eșuaseră înaintea lui. După cinci ani de muncă asiduă (din 1896 până în 1900), a rezultat o operă⁷ care își păstrează și astăzi valoarea, fiind intens citată pentru indicarea precisă, codificată, a antichităților troiene⁸. Mai mult, Dörpfeld l-a luat colaborator și la monumentală sa monografie despre săpăturile întreprinse la Troia, Schmidt scriind secțiunea despre ceramică, precum și un subcapitol despre prezențe tracice/cimmeriene la Troia⁹. Cunoașterea detaliată a antichităților troiene, cu amestecul lor caracteristic de aspecte europene, micro-asiatice, dunărene și egeene, l-a făcut să-și dea seama de intensitatea legăturilor dintre Europa și Orient – temă pe care o va studia cu predilecție în anii care vor urma. După propria sa mărturie, din 1902 a început să se intereseze de aparițiile de ceramică neolitică pictată în sud-estul și estul Europei, întreprinzând în acest scop mai multe călătorii de studiu în România, Transilvania (aflată atunci în componența Imperiului Habsburgic), sudul Rusiei, Galiția, Moravia, dar și în nordul Greciei¹⁰.

Renumerele pe care și l-a câștigat în cercurile arheologice ale timpului, prin

⁴ **Observationes archaeologicae in carmina Hesiodica.**

⁵ I. Andrieșescu, **Wilhelm Dörpfeld**, în *RPAN*, II-IV, 1940, p. 149-155.

⁶ Merită amintit faptul că, la Atena, H. Schmidt l-a întâlnit și pe Teohari Antonescu (viitorul profesor de arheologie la Universitatea din Iași), care, cu o bursă, vizita Grecia și asista la prelegerile lui Dörpfeld de pe Acropole (T. Antonescu, **Jurnal (1893-1908)**, Cluj-Napoca, 2005, p. 41). Mai târziu, Antonescu îi va fi de un real ajutor lui H. Schmidt în prima săpătură pe care acesta a întreprins-o la Cucuteni în 1909.

⁷ H. Schmidt, **Heinrich Schliemann's Sammlung trojanischer Alterthümer**, Berlin, 1902.

⁸ De ex., **Il tesoro di Troia. Gli scavi di Heinrich Schliemann**, Museo Pușkin – Leonardo Arte, Moscova, 1996.

⁹ H. Schmidt, în: Wilhelm Dörpfeld, **Troja und Ilion. Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion in den Jahren 1870-1894**, Athen, 1902, cap. III (**Die Keramik der verschiedenen Schichten**), p. 243-319; cap. IX – Abhang (**Treeren oder Kimmereer in Troja**), p. 594-600.

¹⁰ Idem, **Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1909/10 in Cucuteni bei Jassy (Rumänien)**, în *ZE*, 43, 1911, H. 3-4, p. 583.

publicarea descoperirilor de la Troia, i-a adus invitații de participare la marile săpături de la Sendschirli, Anau și Tell Halaf.

La Sendschirli/Zendjirli (Zincirli, în sud-estul Turciei, la 70 km vest de Gaziantep) a participat, în calitate de consilier arheologic, la cea de a V-a expediție arheologică, condusă de Felix von Luschan, aici existând un mare *tell*, care conținea vestigiile unui oraș-stat aramaic, din nordul Siriei de odinioară, întemeiat la începutul mileniului I î.Chr., pe locul unei mai vechi așezări hittite¹¹.

Expediția americană din Turcmenia, subvenționată de *Carnegie Institution* și condusă de geologul Raphael Pumpelly/Pompillio (1837-1923), a avut un caracter pluridisciplinar¹². H. Schmidt, în calitate de conducător de săpătură, a efectuat, în 1904, săpături în două așezări de tip *tell* (Anau și Vechiul Meru) din apropiere de Așhabad, capitala Turcmeniei. Raportul său despre aceste săpături, publicat în engleză, a apărut la Washington, într-o ediție de lux a Institutului Carnegie¹³. Descoperirile chalcolithice cu ceramică pictată de la Anau îl vor ajuta pe H. Schmidt să înțeleagă mai bine parametrii acestui fenomen și în Europa, determinându-l să întreprindă săpăturile de la Cucuteni.

Datorită experienței acumulate și a modului exemplar în care publicase materialele de la Troia și Anau, H. Schmidt a fost solicitat de orientalistul german Max Freiherr von Oppenheim – care efectuase, între 1899 și 1929, săpături în așezarea de tip *tell* de la Halaf¹⁴ (pe cursul superior al Eufratului, în nordul Siriei, la granița cu Turcia), eponimă pentru cultura chalcolithică cu același nume (c. 5500-4500) – să publice descoperirile din stratul preistoric de aici; lucrarea a apărut postum¹⁵. Descoperirile din cultura Halaf au o mare importanță nu numai pentru Mesopotamia (precede și este parțial contemporană cu cultura Obeid, din sudul regiunii, care deschide evoluția spre civilizația mesopotamiană propriu-zisă), ci și pentru începuturile chalcolithicului în Balcani, deoarece influențează evident culturile acestei perioade, în primul rând Vinča, extrem de activă în formarea eneoliticului pe teritoriul României¹⁶.

Activitatea sa științifică l-a recomandat să promoveze și pe plan

¹¹ F. von Luschan ș. a., *Ausgrabungen in Sendschirli*, vol. I-V, Berlin, 1893-1943.

¹² Charles R. Gillett, în *New York Times*, 6 ian. 1909; Margarita Diaz-Andreu, *A world history of nineteenth-century archaeology*, Oxford, 2007, p. 259-260.

¹³ H. Schmidt, *Part II. Archaeological Excavations in Anau and Old Merv*, în: R. Pumpelly (ed.), *Explorations in Turkestan, Expedition of 1904. Prehistoric Civilizations of Anau. Origins, Growth, and Influence of Environment*, vol. 1, Washington, 1908, chapters VI-X. Autorul a reluat de mai multe ori discuțiile despre ceramica pictată din Asia Centrală (ZE, 38, 1906, p. 385 și urm.; idem, *Cucuteni* 1932, p. 99 și urm.).

¹⁴ M.F. von Oppenheim, *Der Tell Halaf, eine neue Kultur in ältesten Mesopotamien*, Leipzig, 1931, 140 p. = *Tell Halaf: A new culture in oldest Mesopotamia*, London, 1933; idem, *Tell Halaf. II: Die Bauwerke*, Berlin, 1950; idem, *Tell Halaf, III*, Berlin, 1955.

¹⁵ M.F. von Oppenheim, *Tell Halaf. I: Die prähistorische Funde* (bearbeitet von Hubert Schmidt), Gruyter, Berlin, 1943.

¹⁶ N. Ursulescu, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*², Iași, 2002, p. 75-77.

profesional. În 1901 este angajat ca debutant la Muzeele de Stat din Berlin, devine apoi asistent directorial (1905) și, în fine, *custode* (titlu apropiat, ca atribuții, de cel de muzeograf principal, șef de secție) la Departamentul de Preistorie al Muzeului de Etnologie din Berlin. Va rămâne în acest post până în 1924, când, datorită unei reduceri de personal, a fost pensionat anticipat, la împlinirea vârstei de 60 de ani. Biografia lui apreciază că, dincolo de mâhnirea pe care i-a provocat-o această înlăturare forțată, actul, în sine, a reprezentat „un câștig pentru știință, întrucât s-a putut dedica acum, pe de-a întregul, cercetării și activității sale didactice la Universitate”¹⁷.

H. Schmidt își desfășura activitatea didactică la Universitatea din Berlin din 1907, când, în urma susținerii tezei de habilitat (cu tema **Despre cultura La Tène**), a primit titlul de docent pentru preistorie (cu dreptul de a ține cursuri) și timp de 25 de ani a profesat cu mare conștiinciozitate. În 1913 a devenit profesor titular¹⁸.

Ca profesor, H. Schmidt a lăsat o impresie extraordinară celor care i-au audiat prelegerile, el contribuind la formarea unor importanți preistoricieni germani și străini. Amintim aici doar pe arheologul român Ioan Andrieșescu (1888-1944)¹⁹, primul doctor în Preistorie la Universitatea din Iași (1911)²⁰, apoi colaborator apropiat al lui Vasile Pârvan și continuator al acestuia ca profesor de arheologie și preistorie la Universitatea din București, considerat întemeietor al școlii moderne de arheologie preistorică în România. În teza sa de doctorat, I.

¹⁷ H. Seger, **op.cit.**, p. 376.

¹⁸ Jan Filip, **Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas**, 2, Prag, 1969, p. 1234.

¹⁹ Th. Sauciuc-Săveanu, **Le professeur Ioan G. Andrieșescu**, în *Dacia*, IX-X (1941-1944), 1945, p. 7-9; E. Comșa, **Ioan G. Andrieșescu**, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 34; M. Petrescu-Dîmbovița, **Ioan Andrieșescu, ctitor al arheologiei preistorice românești**, în *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologice a Academiei Române*, 19, 1994, p. 33-43; idem, **Ioan Andrieșescu, cel mai apropiat colaborator al lui Vasile Pârvan**, în *Carpica*, 26, 1997, p. 265-275; Dorina N. Rusu, **Membrii Academiei Române (1866-1999)**, București, 1999, p. 22-23.

²⁰ I. Andrieșescu, **Contribuție la Dacia înainte de romani**, Iași, 1912. În lucrare, autorul menționează, în mai multe rânduri, că a putut studia materiale inedite din recentele săpături de la Cucuteni, datorită bunăvoinței profesorului berlinez, dar într-o adresă a Administrației Generale a Muzeelor din Berlin către Universitatea din Iași se atrage atenția asupra faptului că, prin publicarea (așteptată în curând) a disertației (nenumită) recent susținute la Iași, se încalcă protocolul inițial, prin care dreptul de editare a materialelor de la Cucuteni revenea în exclusivitate lui H. Schmidt (L. Nastașă, **op.cit.**, p. 519; din păcate, textul documentului este redat cu destule erori, fără comentariu și fără traducere): „... conform aceleiași înțelegeri convenite la început cu guvernul român, solicită, în modul cel mai politicos, să nu se eludeze dreptul său la publicarea săpăturilor din 1909-1910, așa cum s-a întâmplat deja, recent, parțial, într-o disertație la Iași. Publicația pregătită aici este în lucru și va apărea, după cât se pare, până într-un an.” (trad. noastră). Aceasta ar explica, probabil, distanțarea ulterioară a profesorului bucureștean față de fostul său profesor: nici o reacție la apariția monografiei despre Cucuteni sau la moartea lui Hubert Schmidt.

Andrieșescu, care audiase cursurile lui Schmidt la Berlin, a studiat și el rezultatele cercetărilor de la Cucuteni, aducând, în plus, unele informații despre materialele care se găseau în colecțiile Universității din Iași sau în alte colecții particulare.

O mărturie elocventă despre talentul didactic al lui Hubert Schmidt ne-a rămas de la Walther (Walter) Matthes (1901-1997), fost profesor de preistorie la Universitatea din Hamburg²¹. Din evocarea pe care o face, la moartea fostului său profesor, vom cita câteva pasaje, care, credem, vorbesc de la sine. „Ceea ce făcea prelegerile sale atât de desăvârșite nu erau numai largul său orizont și cunoștințele sale bogate, pe care le desfășura în fața ascultătorilor cu cea mai mare plăcere: făcea întotdeauna o impresie de neuitat, întrucât își lăsa întotdeauna elevii să participe la propriile sale frământări științifice. De la semestru la semestru, uneori chiar de la oră la oră, puteai fi martor la dobândirea noilor cunoștințe și la aprofundarea introspecțiilor sale științifice. Nu întotdeauna cei care prezintă studenților rezultate finite ale cercetării într-o formă ușor inteligibilă sunt și cei mai buni profesori pentru pregătirea tinerei generații științifice. Viața se deșteaptă numai la viață. În felul acesta influența Hubert Schmidt, ca personalitate a cercetării, mereu militantă. Pe lângă aceasta, se ostenea permanent în legătură cu muzeul, la care activa, pentru ca studenții săi să fie introduși planificat în problemele fundamentale ale științei și să le dea, pe parcurs, unealta folosită pentru munca științifică ulterioară. Pentru cei care au fost un timp mai îndelungat cu el, le-a devenit mai mult decât un inițiator în știință. Cu inimă caldă și cu bucurie, el le stătea la dispoziție și ca om, cu sfatul și influența sa. Ca un prieten, el se îngrijea de ei până la cele mai mici lucruri și lua parte, cu cea mai mare căldură, la soarta lor personală. Tocmai în relația cu tineretul, savantul, de obicei atât de liniștit și reținut, își deschidea inima și comorile strălucitoare ale științei sale se însuflețeau la maximum, când petreceai cu el ore plăcute în casa sa din Steglitz²². Aici se deschidea omul Hubert Schmidt, ale cărui suferințe trupesti și diverse experiențe amare îl făceau retras și închis față de cei care nu îi erau apropiați”²³ (trad. noastră).

O puternică congestie cerebrală a curmat, la 1 martie 1933, viața savantului, în locuința sa. Pentru semestrul al II-lea al anului universitar 1932-1933 anunțase un curs despre **Europa și Orientul în legăturile lor preistorice** – temă care l-a preocupat de-a lungul întregii vieți și care se regăsește în multe dintre lucrările sale.

Dacă am considera săpăturile întreprinse de H. Schmidt la Cucuteni drept un reper important al întregii sale activități științifice, atunci putem sesiza trei etape în evoluția concepțiilor sale despre ceramica pictată, ca fenomen dominant al neoliticului din Europa și Asia.

²¹ J. Filip, **op.cit.**, p. 791-792.

²² Cartier rezidențial al Berlinului.

²³ Walter Matthes, **op.cit.**, p. 2.

A. Perioada 1902-1908, când, sub impresia materialelor de la Troia și din Asia Centrală, pune accentul mai mult pe rolul Asiei în dezvoltarea civilizațiilor cu ceramică pictată. Totodată, este surprins, totuși, de varietatea și originalitatea materialelor europene, încercând să afle cum s-a ajuns la această modalitate de expresie autonomă. În funcție de stadiul cunoștințelor din acel timp, este preocupat mai ales de descoperirile din Transilvania, în special de cele de la Turdaș, pe care le compară cu descoperirile de la Troia și din lumea miceniană²⁴. Publicarea materialelor ceramice pictate din sud-estul Transilvaniei²⁵ (unde se va contura ulterior aspectul Ariușd²⁶ al culturii Cucuteni) îi atrage în mod deosebit atenția²⁷, determinându-l să schițeze deja unele concluzii în legătură cu fenomenul ceramicii pictate din sud-estul Europei²⁸. Trebuie remarcat faptul că încă din studiul despre Turdaș, publicat în 1903, va defini criterii proprii, de ordin artistic, pentru clasificarea ceramicilor²⁹ – criterii pe care le va aplica și la Cucuteni. Își va propune să caute cheia acestei originalități la Cucuteni, care intrase deja în circuitul științific european³⁰, prin comunicările făcute de Grigore Butureanu³¹ și George Diamandy³² la Paris, în anii 1889 și 1890.

B. În anii 1909-1911, H. Schmidt întreprinde săpăturile de la Cucuteni și publică primele informații preliminare despre principalele rezultate. Primirea unei subvenții de la Fundația Rudolf Virchow, de câte 5000 de mărci pentru fiecare din

²⁴ H. Schmidt, **Tordos**, în *ZE*, XXXV, 1903, p. 438-469; idem, **Troja-Mykäne-Ungarn. Archäologische Parallelen**, în *ZE*, XXXVI, 1904, p. 608-656; idem, **Nachtrag zu Troja-Mykäne-Ungarn**, în *ZE*, 37, 1905, p. 890-891; idem, **Keramik der makedonischen Tumuli**, în *ZE*, 37, 1905, p. 91-113.

²⁵ J. Teutsch, **Die spätneolithischen Ansiedlungen mit bemalter Keramik am oberen Laufe des Altflusses**, în *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischer Akademie der Wissenschaften*, I, 1903, 6, p. 365-387; idem, **Zur Charakteristik der bemalten neolithischen Keramik des Burzenlandes**, în *ZE*, XXXIX, 1907, p. 108-120.

²⁶ F. László, **Fouilles à la station primitive de Erősd**, în *Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transylvanie*, V, 1914, 2, p. 387-417 (rez. fr.); idem, **Les types de vases peintes d'Ariușd**, în *Dacia*, I, 1924, p. 1-27.

²⁷ H. Schmidt, **Die spätneolithischen Ansiedlungen mit bemalter Keramik am oberen Laufe des Altflusses**, în *ZE*, XXXVI, 1904, p. 145-146.

²⁸ Idem, **Beiträge zur Kenntnis und zum Verständnis der jungneolithischen Gefäßmalerei Südost-Europas. Eine Duplik**, în *ZE*, 29, 1907, p. 121-136.

²⁹ Idem, **Tordos**, în *ZE*, XXXV, 1903, p. 460.

³⁰ N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, **Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană**, în volumul **Dimensiunea europeană a civilizației neolitice est-carpatică** (coord. N. Ursulescu), Iași, 2007, p. 21-62.

³¹ Grigore C. Butureanu, **Notes sur Coucuteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord**, în *Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889*, Paris, 1891, p. 299-307.

³² G. Diamandy, **Station préhistorique de Coucuteni (Roumanie)**, în *Bulletin de la Société anthropologique de Paris*, 3e série, t. 12, 4e fasc., 1889, p. 582-599; idem, **Nouvelles idoles de Coucuteni (Roumanie)**, în *Bulletin de la Société anthropologique de Paris*, 4e série, t. I, 2e fasc., 1890, p. 406-408.

cei doi ani de cercetări, i-a permis lui Hubert Schmidt să întreprindă campaniile de săpături din 1909 (între 28 septembrie și 5/6 noiembrie)³³ și 1910 (13 septembrie-19 octombrie)³⁴. În efectuarea săpăturilor, a fost sprijinit direct de guvernul României, prin Primul Ministru I.C. Brătianu și Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Spiru Haret. În primul an, guvernul a desemnat ca reprezentant al statului la săpături pe profesorul de arheologie la Universitatea din Iași, Teohari Antonescu, dar acesta, datorită stării precare de sănătate, nu a putut participa (de altfel, va și muri în ianuarie 1910); totuși, i-a acordat tot sprijinul și a împărțit materialele rezultate, conform protocolului, între Universitatea din Iași și Muzeul din Berlin, acordându-i lui H. Schmidt toate materialele de care avea nevoie pentru studiu³⁵. În cel de al doilea an, delegat al statului român a fost tânărul arheolog ieșean Constantin Dascălu (1879-1935), care își luase licența în istorie la Iași (1906) și își completa studiile în Germania, audiindu-l la Berlin, printre alții, pe profesorul H. Schmidt³⁶. La săpăturile din 1910, care au avut o amploare mult mai mare decât cele din anul precedent, H. Schmidt a fost ajutat și de studentul german de la Tübingen, Gerhard Bersu (1889-1964)³⁷, care s-a ocupat îndeosebi de problema fortificațiilor (ulterior, a devenit unul dintre cei mai cunoscuți arheologi germani)³⁸. Un sprijin deosebit a primit Hubert Schmidt, în timpul săpăturilor, de la proprietarul moșiei Cucuteni, pe care se afla și dealul Cetățuia, Vasile Gheorghiu și de la fiii acestuia, ing. Iancu Gheorghiu și agronom

³³ H. Schmidt, **Balkanforschung. Bericht über eine vom Anfang September bis Ende November 1909 in Rumänien, Ungarn, Bukowina und Galizien ausgeführte Reise**, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin – Archiv (ms. Abschrift), p. 5.

³⁴ Idem, **Balkanforschung 1910. Bericht über die Unternehmungen des Jahres 1910**, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin – Archiv (ms. Abschrift), p. 5 (aici se indică o zi în plus pentru prima campanie: 6 noiembrie); idem, **op.cit.**, 1911, p. 583; C. Iconomu, **Contribuții la istoricul cercetărilor arheologice de la Cucuteni**, în **Cucuteni aujourd'hui** (éds. Gh. Dumitroaia, D. Monah), BMA, II, Piatra Neamț, 1996, p. 166. În raportul Prefecturii Iași către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, din 6 noiembrie 1910, se afirmă, însă, că săpăturile s-ar fi terminat încă din 7 octombrie, iar între 7 și 11 s-a făcut doar împachetarea obiectelor găsite, care au fost expediate din gara Tg. Frumos, o parte la Iași, o parte la Berlin, pe data de 11 octombrie (L. Nastasă, **op.cit.**, p. 517). În lipsa jurnalului de săpătură, este greu să se decidă asupra duratei reale a săpăturilor efectuate de H. Schmidt la Cucuteni, datele din diferitele rapoarte fiind destul de contradictorii.

³⁵ H. Schmidt, **Balkanforschung. Bericht... 1909** (ms.), p. 6-8.

³⁶ C. Iconomu, **op.cit.**, p. 165-166. C. Dascălu va redacta două scurte note despre rezultatele săpăturilor, în care apar și unele precizări și observații personale: **Săpăturile de la Cucuteni**, în *BCMI*, III, 1910, p. 195-196; **Săpăturile de la Cucuteni și Colecția Buțureanu**, în *BCMI*, IV, 1911, p. 106-107.

³⁷ H. Schmidt, **op.cit.**, 1911, p. 583; idem, **op.cit.**, 1932, p. 7.

³⁸ J. Filip, **op.cit.**, vol. I, 1966, p. 116; M. Petrescu-Dîmbovița, **Realizări și perspective în cercetarea culturii Cucuteni**, București, 2001, p. 7.

Constantin Gheorghiu³⁹, deși, spre final, relațiile dintre ei s-au tensionat, ajungându-se chiar la o interpelare în Parlamentul României, în legătură cu soarta materialelor descoperite la Cucuteni⁴⁰. Ultimul dintre cei menționați avea, de altfel, o colecție proprie de piese cucuteniene, descoperite în timpul săpăturilor pe care le-a practicat aici și pe care le-a prezentat într-o broșură, publicată în 1910⁴¹.

O mare parte din materialele rezultate din săpăturile de la Cucuteni au ajuns la Muzeul de Preistorie din Berlin, unde H. Schmidt le-a inventariat și a organizat, în cadrul expoziției, o „Sală românească”⁴². Imediat după terminarea săpăturilor, arheologul german a studiat parțial materialele, reușind să alcătuiască o informare pentru presă⁴³ și un raport preliminar⁴⁴. Timp de două decenii, până la apariția monografiei despre săpăturile de la Cucuteni, lumea științifică va trebui să se mulțumească doar cu informațiile sumare din raportul preliminar (fără o prezentare amănunțită a materialelor), chiar dacă anunțau multe noutăți, mai ales din punct de vedere stratigrafic, precizându-se acum existența a două mari perioade în evoluția comunității de la Cucuteni. De aici va rezulta un interes mereu viu față de îndelung așteptata prezentare monografică a rezultatelor săpăturii. Menționăm că, la scurt timp după apariție, acest raport a fost semnalat și în arheologia americană, subliniindu-se legăturile descoperirilor de la Cucuteni cu cele din Grecia (Sesklo și Dimini)⁴⁵.

C. Cea de a treia etapă este marcată de preocupările legate constant de prelucrarea detaliată a materialelor de la Cucuteni și soluționarea multiplelor probleme pe care acestea le ridicau, culminând cu apariția monografiei despre Cucuteni, în 1932. Durata de două decenii a acestei etape subliniază migala cu care H. Schmidt a prelucrat materialele, ca și importanța pe care a acordat-o fenomenului cucutenian, explicând, totodată, revenirile sale asupra unor probleme cruciale ale acestei civilizații, cum ar fi periodizarea, limitele cronologice și legăturile cu alte zone.

³⁹ H. Schmidt, **op.cit.**, 1911, p. 583; idem, **Die Ausgrabungen von Cucuteni**, în *Bukarester Tagblatt*, XXXI, nr. 280, 11 Dez. 1910; traducere în limba română în *RIAF*, XI, partea a II-a, 1910 (1911), p. 381.

⁴⁰ N. Ursulescu, **Constantin V. Gheorghiu et les antiquités de Cucuteni**, în *Cucuteni – 120 ans de recherches. Le temps du bilan* (eds. Gh. Dumitroaia et alii), BMA, XVI, Piatra Neamț, 2005, p. 369-376.

⁴¹ Constantin V. Gheorghiu, **Stațiunea arheologică preistorică Cetățuea Băiceni**, Târgu-Frumos, 1910.

⁴² I. Nestor, **La Muzeul de Preistorie din Berlin**, în *RPAN*, II-IV, 1940, p. 110.

⁴³ H. Schmidt, **op.cit.**, în *Bukarester Tagblatt*, XXXI, nr. 280, 11 Dez. 1910 și nr. 281, 12 Dez. 1910. Articolele au fost traduse în limba română (cu unele scăpări și deformări de sens) de Victor Lazăr, în *RIAF*, XI, partea a II-a, 1910 (1911), p. 381-386.

⁴⁴ H. Schmidt, **op.cit.**, în *ZE*, 1911, p. 582-601. Un rezumat al acestui raport a apărut în același ziar german din București (XXXII, nr. 149, 7 iulie 1911), fiind tradus apoi în română (de același V. Lazăr), în *RIAF*, XII, partea I, 1911, p. 145-147.

⁴⁵ William N. BATES, **Archaeological Discussions**, în *AJA*, 16, No. 4 (Oct. - Dec. 1912), p. 559.

Astfel, în timpul primului război mondial, când partea de sud a țării era ocupată de trupele Puterilor Centrale, mai mulți arheologi germani au fost trimiși să efectueze săpături în locuri cu importante vestigii. H. Schmidt a săpat, în anii 1917 și 1918, la Sărata Monteoru (jud. Buzău), unde fuseseră semnalate atât vestigii ale epocii bronzului, cât și un aspect necunoscut, asemănător cu Cucuteni. Din păcate, amestecul materialelor din cele două epoci l-a condus pe Schmidt la încadrarea cronologică eronată a vestigiilor eneolitice de la Monteoru, considerând că sfârșitul fazei Cucuteni B s-ar plasa în plină epocă a bronzului⁴⁶; mai mult, a extins această concluzie și asupra descoperirilor de la Cucuteni, menținând această eroare și în monografia finală.

În schimb, în ceea ce privește începutul culturii Cucuteni și al neoliticului european, în general, a fost printre puținii care a avut curajul să considere că asemănarea mereu invocată dintre idolii de la Cucuteni și cei troieni este doar formală și nu are implicații cronologice, afirmând clar că întreg neoliticul Europei se plasează înainte de Troia II, ceea ce deschidea calea unei datări mult mai înalte a acestuia.

A continuat, totodată, să urmărească problema raporturilor dintre principalele arii cu ceramică pictată (Asia centrală, nordul Mesopotamiei, spațiul egeeano-balcanic și cel carpatic), ajungând la concluzia că, în Asia și în Europa, este vorba de grupuri culturale cu evoluție diferită, iar dacă este vorba de o transmitere de cunoștințe în acest domeniu, influențele ar trebui urmărite mai curând dinspre nord spre sud⁴⁷.

Concepțiile sale generale despre evoluția de ansamblu a umanității, H. Schmidt le-a expus într-o mică sinteză, adresată unui public larg, apărută în 1924⁴⁸. Deși lucrarea a avut mai ales un caracter de popularizare, totuși, prin valoarea și noutatea unor idei, a atras atenția unor reputați specialiști. Astfel, marele arheolog englez Gordon Childe, publicând o recenzie asupra acestei sinteze, afirma că o lucrare a lui H. Schmidt reține oricând atenția, indiferent unde apare⁴⁹.

În ceea ce privește periodizarea culturii Cucuteni, H. Schmidt vorbește clar, în 1924, despre existența unei faze intermediare (A-B) între cele două faze principale (A și B)⁵⁰, idee la care, în final, va renunța, preferând să încadreze

⁴⁶ Idem, *Die Ausgrabungen von Cucuteni und Sarata-Monteoru (Rumänien) im Lichte der ägäischen Vorgeschichte*, în *Archäologischer Anzeiger*, I-II, 1923-1924 (1924), p. 348-355.

⁴⁷ Idem, *Prähistorisches aus Ostasien. Ein Beitrag zur vorzeitlichen Kunst Europa-Asiens*, în *ZE*, 56, 1924, 1-4, p. 133-157; idem, *Vorgeschichte Europas. Grundzüge der alteuropäischen Kulturentwicklung*, Bd. I (Stein- und Bronzezeit), în colecția *Aus Natur und Geisteswelt*, Bd. 571, Leipzig-Berlin, 1924.

⁴⁸ Idem, *op.cit.*, Leipzig-Berlin, 1924.

⁴⁹ V. Gordon Childe, *recenzie* la: Hubert Schmidt, *Vorgeschichte Europas*, în *Man*, vol. 25, (Jul., 1925), p. 109-110.

⁵⁰ Idem, *op.cit.*, în *ZE*, 56, 1924, p. 137.

stilurile ceramice A-B în faza B⁵¹, probabil din cauza predominării trăsăturilor care apropie ceramica acestei faze intermediare mai degrabă de formele evoluate decât de cele timpurii ale culturii. De altfel, în analiza ceramicii, H. Schmidt a utilizat o metodă personală, combinând observațiile stratigrafice cu analiza stilistică, efectuată pe baze estetice. Stilurile pe care le-a determinat pentru fazele Cucuteni A-B (α , β , γ , δ) și B (ϵ și ζ) țin cont atât de aspecte tehnice (combinația culorilor utilizate), cât și de cele artistice (elementele constitutive și ritmul compoziției)⁵². În felul acesta, savantul german încerca să se transpună în mentalitatea artiștilor cucutenieni, încerca să le înțeleagă resorturile intime, trăirile, care au stat la baza realizării capodoperelor ceramicii pictate. Metoda sa, deși dificilă și solicitând o pregătire specială din partea analistului, va găsi adepți în rândurile acelor arheologi care au dorit să se depășească analiza tipologică pur tehnică, pentru a se putea transpune în mentalitatea meșterilor și artiștilor de odinioară.

Apogeul creației științifice a lui Hubert Schmidt l-a reprezentat, pe drept cuvânt, monografia despre cercetările de la Cucuteni. Redactată în stilul său caracteristic, monografia are două părți distincte: una de prezentare sistematică a materialelor descoperite, iar cea de a doua de încadrare cultural-cronologică a acestor descoperiri în ansamblul preistoriei universale. Modul de analiză a materialelor și periodizarea pe care a propus-o pentru cultura Cucuteni au fost larg acceptate și, cu completările de rigoare (datorate înmulțirii descoperirilor), servește și astăzi tuturor celor care se ocupă cu studierea acestei civilizații. Chiar dacă pentru spațiul tripolian din Ucraina a fost elaborată o altă periodizare⁵³, totuși și arheologii din spațiul fostei Uniuni Sovietice fac adeseori referiri la sistemul lui Hubert Schmidt⁵⁴.

Lucrarea, de multă vreme așteptată, s-a bucurat de o largă audiență în cercurile preistoricienilor de pretutindeni, în primul rând datorită faptului că, pentru prima oară, era amplu și coerent prezentată o mare stațiune neolitică din estul Europei, cu o stratigrafie complexă și care a beneficiat de cercetări sistematice, din partea unuia dintre cei mai buni stratigrafi ai timpului. În plus,

⁵¹ Idem, *op.cit.*, 1932, p. 75, nota 1.

⁵² I. Andrieșescu, *op.cit.*, p. 45-47; A. Nițu, **Formarea și clasificarea grupelor de stil A-B și B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie**, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași*, 1984, Supliment V, p. 3-8.

⁵³ Tatjana S. Passek, **La céramique tripolienne**, Moscou-Leningrad, 1935; idem, **Periodizacija tripol'skich poselenij**, MIA 10, Moskva.

⁵⁴ Ekaterina K. Černyš, **Eneolit Pravoberežnoj Ukrainy i Moldavii**, în: *Eneolit SSSR* (red. V.M. Masson, N. Ja. Merpert), Moskva, 1982, cap. I-VI, p. 165-252; M.Ju. Videjko (ed.), **Enciklopedija tripyl'skoj civilizacij**, I, Kijv, 2004, p. 80-86 (periodizarea). V. și recentul catalog al expoziției Cucuteni-Tripolie de la Vatican: N. Ursulescu (coord.), **Cucuteni-Trypillia. A Great Civilization of Old Europe**, Vatican (Palazzo della Cancelleria), sept.-oct. 2008, București, 2008.

datele erau prezentate într-un cadru foarte larg, permițând astfel integrarea neoliticului din această zonă în contextul mai larg al întregii Eurasii. Așa se explică de ce această monografie a beneficiat de nu mai puțin opt recenzii, venite din partea unor bine cunoscute personalități ale lumii arheologice și publicate în prestigioase reviste de specialitate din Germania (*Praehistorische Zeitschrift*, *Germania*, *Jahrbuch für prähistorische & ethnographische Kunst*), Austria (*Wiener Praehistorische Zeitschrift*), Anglia (*Man*), S.U.A. (*American Journal of Archaeology*) și, bineînțeles, România (*Revista Istorică Română* și *Cercetări Istorice*). Pentru exemplificare, recenziile au fost semnate, în spațiul german, de Paul Reinecke⁵⁵ (părintele sistemelor cronologice cvadripartite elaborate pentru epoca bronzului, Hallstatt și La Tène), Oswald Menghin⁵⁶ (profesor la Universitatea din Viena, autorul primei istorii universale a epocii pietrei), Herbert Kühn⁵⁷ (profesor la universitățile din Köln și Mainz, redactor principal al revistei JPEK), iar în cel anglo-saxon de renumitul Gordon Childe⁵⁸ (care nu mai are nevoie de vreo prezentare) și de Hetty Goldman⁵⁹ (prima femeie arheolog din lume și prima femeie titulară a unei catedre universitare de arheologie – la Princeton). Dintre români, Ion Nestor⁶⁰ (pe atunci tânărul discipol al lui Pârvan, care de abia își luase doctoratul în Germania, cu sinteza despre stadiul cercetărilor preistorice din România – devenită ulterior celebră), Paul Nicorescu⁶¹ (profesor la Universitatea din Iași) și Vladimir Dumitrescu⁶² (unul din tinerii crescuți de Vasile Pârvan, care va deveni unul din cei mai buni cunoscători ai culturii Cucuteni) ne-au oferit relatări și opinii critice despre acest adevărat eveniment pentru arheologia preistorică românească și europeană.

Lucrarea lui H. Schmidt reprezenta atunci prima monografie dedicată unui sit preistoric de pe teritoriul României. Recenziile au avut, desigur, și accente critice, unele îndreptățite, altele mai puțin, pentru că noutatea unor idei susținute de H. Schmidt intra de multe ori în contradicție cu teze adânc înrădăcinate în scrierile despre preistorie. Dincolo de diverse obiecțiuni (asupra cărora nu este locul să ne oprim aici), apare, fără echivoc, aprecierea de care se bucura savantul, ca și opera sa, în rândul specialiștilor. Astfel, Gordon Childe, deplângând faptul că boala „a sfârșit cariera strălucită a lui Hubert Schmidt”, spunea că „dr. Schmidt, prin experiența sa la Anau și prin opera sa despre colecția Schliemann de la Troia și despre ceramica lui Oppenheim de la Tell Halaf, era îndreptățit să vorbească, în mod autorizat, despre arheologia orientală”, iar despre monografie:

⁵⁵ *Germania*, 17, 1933, 1, p. 147-150.

⁵⁶ *Wiener Praehistorische Zeitschrift*, XX, 1933, 2, p. 156-157.

⁵⁷ *JPEK*, 1932-1933 (1934), p. 135-136.

⁵⁸ *Man*, vol. 33, (Nov. 1933), p. 184.

⁵⁹ *AJA*, vol. 37, no. 1, (Jan. - Mar., 1933), p. 183.

⁶⁰ *PZ*, XXIII, 1932, p. 357-364.

⁶¹ *Cercetări Istorice*, VIII-IX, 1932-1933, p. 286.

⁶² *Revista Istorică Română*, III, 1933, 1, p. 101.

„Descrierea și prezentarea materialului este admirabilă și face cartea indispensabilă pentru o studiere adecvată a Europei de sud-est și a spațiului egeean”. O. Menghin aprecia că lucrarea despre săpăturile de la Cucuteni „se numără desigur printre cele mai valoroase monografii pe care le avem despre o așezare”, fiind o „lucrare îngrijită, exactă, așa cum nici nu era de așteptat altfel de la H. Schmidt”. Hetty Goldman aprecia autorul ca fiind „cercetătorul veteran al preistoriei, care ne dăduse deja rapoartele desăvârșite despre ceramica de la Troia și Anau”, iar despre carte afirma că „îndreptățește pe deplin toate așteptările. Analizele stilurilor ceramicii și clasificarea lor, atât din punct de vedere topologic, cât și cronologic, sunt convingătoare, clare și, deși adesea subtile, niciodată nu sunt confuze”. H. Kühn aprecia că „lucrarea este de mare importanță pentru cercetarea preistoriei, valoarea sa aflându-se în larga viziune europeană a autorului, care nu tratează doar o stațiune, așa cum indică tema cărții, ci abordează, deopotrivă, toate dilemele și problemele cercetării preistorice din sud-estul Europei”. Deși îi dedică doar o notiță bibliografică, Vl. Dumitrescu afirma, în mod obiectiv: „Iată o carte așteptată 20 ani, care însă nu deziluzionează pe cei cari au așteptat-o, chiar dacă nu împărtășesc toate vederile lui H. S.”. În fine, Paul Nicorescu nu își reține entuziasmul în fața lucrării pe care a prezentat-o în detaliu: „Lucrarea este magistrală ca cercetare și aduce foarte importante contribuții pentru studiul preistoriei noastre. Ea ar trebui luată ca model în cercetările noastre de preistorie”.

La aprecierile din recenzii, se adăugăm referirile elogioase care s-au făcut cu privire la săpăturile de la Cucuteni și la monografia despre acestea cu ocazia trecerii în neființă a savantului german⁶³.

Dincolo de preocupările legate de redactarea monografiei despre cercetările de la Cucuteni, H. Schmidt, în calitate sa de custode al Muzeului de Preistorie din Berlin, a urmărit cu atenție piesele achiziționate și a scris studii documentate despre obiectele cele mai interesante, indiferent de perioada căreia îi aparțineau⁶⁴. Dintre lucrările enumerate, ne reține în mod deosebit atenția ultima, care se referă la o podoabă scitică de harnașament, provenind dintr-un tezaur descoperit pe teritoriul României (achiziționat de la Craiova, în timpul războiului, de H. Schmidt, pentru muzeul din Berlin)⁶⁵.

⁶³ W. Matthes, *op.cit.*; H. Seger, *op.cit.*; David M. Robinson, *Archaeological News and Discussions*, în *AJA*, 2/1934, p. 285.

⁶⁴ H. Schmidt, *Der Bronzesichelfund von Oberthau, Kr. Merseburg* [Descoperirea secerilor de bronz de la Oberthau, regiunea Merseburg], în *ZE*, 36, 1904, p. 106, 416-452; idem, *Der Bronzefund von Canena* [Descoperirea de bronz de la Canena], în *PZ*, I, 1909, p. 113-139; idem, *Die Luren von Daberkow, Kr. Demmin* [Trămbițele de la Daberkow, regiunea Demmin], în *PZ*, VII, 1915, p. 85-179; idem, *Skythischer Pferdegeschirrschmuck aus einem Silberdepot unbekannter Herkunft* [Podoabă scitică de harnașament dintr-un depozit de argint de proveniență necunoscută], în *PZ*, XVIII, 1927, p. 1-90.

⁶⁵ D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 123-146.

Desigur, s-ar mai putea spune multe despre valoarea operei lui Hubert Schmidt, dar spațiul limitat al acestei expuneri, ca și posibilitățile uneori reduse de informare pe care le-am avut la dispoziție, ne determină să ne oprim aici, nu înainte de a reaminti, însă, cuvintele scrise despre el de profesorul Seger și reținute într-un dicționar de istorie a arheologiei germane, apărut la puțini ani după dispariția savantului Hubert Schmidt: „Era foarte bine cunoscut și apreciat, ca personalitate științifică proeminentă, nu numai la noi, în Germania, ci în întreaga Europă și dincolo de aceasta, în cercurile de specialitate”. „Unul dintre cei mai renumiți preistoricieni germani, un întemeietor al școlii moderne în știința noastră, s-a dus odată cu el”⁶⁶.

Pentru arheologia preistorică din România, Hubert Schmidt, îndeosebi prin săpăturile sale de la Cucuteni, rămâne un deschizător de drumuri, care ne-a lăsat un model de realizare și finalizare a unei cercetări arheologice, conform exigențelor științifice.

Hubert Schmidt – le profil d’un savant impliqué aux recherches archéologiques de Roumanie Résumé

On présente quelques données sur la vie, l’activité et l’oeuvre de l’archéologue allemand Hubert Schmidt (1864-1933), professeur à l’Université de Berlin, qui, parmi d’autres, a lié son nom de l’étude de la civilisation Cucuteni de l’énéolithique de la Roumanie. Sa carrière archéologique a commencé à Troie, en tant que collaborateur de W. Dörpfeld à l’étude des collections restées de H. Schliemann. A participé aussi à quelques grandes expéditions archéologiques en Asie, en gagnant la réputation de grand spécialiste en céramiques préhistoriques. La céramique peinte du sud-est de l’Europe a attiré son attention, ainsi qu’il a entrepris des fouilles en Roumanie, à Cucuteni (1909-1910) et puis à Sărata Monteoru (1917-1918). Les résultats de ces fouilles ont été concrétisés dans une monographie (1932), bien accueillie au monde des spécialistes. On analyse l’écho et l’importance de ce livre pour l’étude de la civilisation Cucuteni.

⁶⁶ Hans Gummel, **Forschungsgeschichte in Deutschland**, in Serie: *Die Urgeschichtsforschung und ihre historische Entwicklung in den Kulturstaaten der Erde* 2, Verlag de Gruyter, Berlin, 1938, p. 454-455.